

”מלחמת העולם” הראשונה בתנ”ך –

לימודים ממלחמתו של אברהם בארבעת המלכים

פתיחה

שנים רבות לפני ”מלחמת העולם הראשונה”, התרחשה בארץ כנען, באזור ים המלח של ימינו¹, מלחמה בין קואליציה של ארבעה מלכים – אמרפל מלך שְׁנַעַר, אריוך מלך אֶלְסָר, כדרלעומר מלך עֵילָם ותדעל מלך גוֹיִם מול קואליציה של חמישה מלכים – ברע מלך סדום, בְּרִשָׁע מלך עמורה, שְׁנַאָב מלך אדמה, שְׁמֵאֶבֶר מלך צְבוּיִים ומלך בָּלַע (ששמו לא מוזכר). מלחמה זו מכונה גם בשם מלחמת ארבעת המלכים מול החמישה. היתה זו המלחמה הראשונה המוזכרת בתנ”ך.

המלחמה נערכה בשני שלבים: בשלב הראשון, החלה בין ארבעת המלכים שנלחמו מול חמשת המלכים. בשלב השני, כתוצאה מהמלחמה הראשונה, החלה מלחמה שניה בהובלתו של אברהם אבינו לבין ארבעת המלכים, ובה יתמקד מאמרנו.

לחלקה השני של המלחמה, זו שהיתה בניצוחו של אברהם אבינו משמעות רבה לדורות, כפי שמבאר הרמב”ן בפירושו לחומש², על הפסוק ”וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׁקֵם”³: ”אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו: **’כל מה שאירע לאבות סימן לבנים’**⁴, ולכן יאריכו הכתובים בסיפור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים. ויחשוב החושב בהם, כאילו הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת. וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו”.

בהמשך אומר הרמב”ן⁴: ”המעשה הזה אירע לאברהם, להורות כי ארבע מלכויות תעמודנה למשול בעולם⁵ ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם”. על פי הרמב”ן, מלחמה זו היתה הוראה לעתיד, בבחינת ”מעשה אבות סימן לבנים”, ביחס לארבעת הגלויות שעתידים בני ישראל לגלות בין הגויים: א. אמרפל מלך שנער – כנגד גלות בבל [שנער זו בבל], ב. אריוך מלך אלסר – כנגד גלות יוון⁶. ג. כדרלעומר מלך עילם – כנגד גלות מדי, פרס. ד. תדעל מלך גוים – כנגד מלכות אדום. לדעת הרמב”ן מלחמה זו היא רמז למלחמה העתידה לבוא בין עם ישראל לאומות העולם. כל אחד מארבעת המלכים מייצג תקופה אחרת בתולדות עם ישראל – בבל, מדי, יוון ואדום, וכשם

¹ בראשית יד, א – יב.

² בראשית יב, ו.

³ מדרש תנחומא בראשית ט’.

⁴ בראשית יד, א.

⁵ רמב”ן מבסס את דבריו אלו על חז”ל במדרש רבה (מב, ד) ”ויהי בימי אמרפל מלך שנער, זו בבל, ואריוך מלך אלסר זה אנטיוכס, כדרלעומר מלך עילם, זה מדי, ותדעל מלך גוים, זו מלכות אדום, שהיא מכתבת טירונאי מכל אומות העולם, אמר רבי אלעזר בר אבינא אם ראית מלכויות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם, על ידי שנתגרו המלכויות אלו באלו באה הגאולה לאברהם”.

⁶ יש דעות שהחליפו בין אריוך לבין כדרלעומר, שסברו שאריוך מלך אלסר – כנגד גלות מדי, ואילו כדרלעומר מלך עילם – כנגד גלות יוון.

שאברהם אבינו ניצח את ארבעת המלכים, כן עם ישראל יגבר בע"ה על כל מי שיקום עליו וינסה להכחידו.

חז"ל מנו את מלחמת אברהם מול ארבעת המלכים כאחד מעשרת ניסיונותיו⁷. נחלקו המפרשים איזה ניסיון⁸ זה, בין אם נבאר שהיה זה הניסיון הרביעי⁹, בין אם נבאר שהיה זה הניסיון החמישי¹⁰, או הניסיון השישי¹¹. הדרכות והנחיות רבות ניתן ללמוד מהנהגותיו של אברהם אבינו במלחמה זו, שכן התורה האריכה מאד בתיאור מלחמה זו.

הרמב"ם במורה נבוכים¹² מבאר שהתורה כתבה את הסיפור של אברהם במלחמתו באריכות כדי לתאר את הנס שאירע לאברהם¹³, שניצח את ארבעת המלכים. רד"ק מבאר שהתורה רצתה להשמיענו בתיאור המפורט את בטחונו הרב של אברהם בהקב"ה, שהאמין ובטח בו, ומשהבין שעליו לצאת להילחם ולרדוף אחר ארבעה מלכים, להציל את לוט קרובו, עשה זאת למרות שהיו עימו מעט אנשים.

במאמרנו זה ננסה ללמוד ולהפיק את הלימודים הרבים שניתן ללמוד ממלחמה זו, במידות ובהנהגות, ביחס לזולת, בהיערכות למלחמה, בשיטות לחימה ואף בתוצאותיה כולל חלוקת שלל המלחמה וכיצד לנהוג בו. וכמובן – בראש ובראשונה – את האמונה של אברהם אבינו בבורא עולם.

מי היו המלכים

ארבעת המלכים היו: "אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שְׁנַעַר, אַרְיוֹן מֶלֶךְ אֶלְסָר, כְּדָרְלַעֲמֹר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹזִים"¹⁴. הם נמנים עפ"י סדר זה, עפ"י הסדר הכרונולוגי של שלטונם¹⁵. הנצי"ב מוולוז'ין מבאר שאמנם כדרלעומר הוביל וניהל את המלחמה והיה החשוב והעיקרי שבהם¹⁶, אולם אמרפל הוזכר ראשון משום שהיה המבוגר והותיק¹⁷ מהאחרים.

• **אמרפל** – חז"ל אומרים¹⁸: "וַיְהִי בַיָּמֵי אַמְרָפֶל, רַב וּשְׂמוּאֵל, חַד אָמַר: נִמְרוּד שְׂמוֹ, וְלִמָּה נִקְרָא שְׂמוֹ 'אַמְרָפֶל'? שֶׁאָמַר וְהִפִּיל לְאַבְרָהָם אֲבִינוֹ בְּתוֹךְ כִּבְשֵׁן הָאֵשׁ, וְחַד אָמַר: 'אַמְרָפֶל' שְׂמוֹ, וְלִמָּה נִקְרָא שְׂמוֹ נִמְרוּד? שֶׁהִמְרִיד אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ עָלָיו בְּמַלְכוּתוֹ". ניתן לבאר שאין מחלוקת ביניהם,

⁷ אבות פרק ה' משנה ג'.

⁸ רבינו בחיי לא מנה את מלחמת ארבעת המלכים כאחד מעשרת הניסיונות.

⁹ כדעת הרמב"ם בביאורו בפירוש המשניות למסכת אבות.

¹⁰ כדעת רבינו יונה בפירושו למסכת אבות.

¹¹ כפי שמובא בפרקי דרבי אליעזר פרק כ"ז.

¹² מורה נבוכים ג, נ.

¹³ כך מבאר גם אור החיים.

¹⁴ בראשית יד, א.

¹⁵ שיטת הרמב"ן.

¹⁶ שהרי כתוב: "וּבְאַרְבַּע עָשָׂרָה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלַעֲמֹר וְהִמְלִיכָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיִּכּוּ אֶת רְפָאִים" (בראשית יד, ה).

¹⁷ מלך עוד מהימים שאברהם הושלך לכבשן האש, לפני שיצא מאור כשדים.

¹⁸ עירובין נג ע"א.

שכן חז"ל¹⁹ אומרים "וַיְהִי בַיָּמֵי אֲמֶרְפֶּל", ג' שמות נקראו לו: כוש ונמרוד ואמרפל, כוש - שהיה כושי ודאי²⁰, נמרוד שהעמיד מרד בעולם²¹, אמרפל שהיתה אמירתו אפילה²²... שאמר שירד לכבשן האש".

• **אריוך** – היה מלך אלסר.

• **כדרלעומר** – היה החשוב שבהם. חז"ל²³ הסבירו שהוא "נכנס בעובי הקורה": "וַיִּבְרָא רַב־עֲשָׂרָה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלַעֲמֹר, בעל הקורה טעין בעביה²⁴". הוא היה הגורם המרכזי המלחמה, הואיל ומרדו בו חמשת המלכים.

• **תדעל** – מלך על כמה גויים (=עמים)²⁵, שלא הזכירה התורה את שמותיהם²⁶. לדעת רש"י גוים זה שם מקום, ושמו של המלך היה יתדעלי²⁷.

ארבעת המלכים נלחמו בקואליציה של חמישה מלכים: "עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת בְּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת בְּרַשַׁע מֶלֶךְ עַמְרָה שְׁנֵאָב מֶלֶךְ אֲדָמָה וְשִׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבוּיִים וּמֶלֶךְ בְּלַע הִיא צֶעֱרִי"²⁸. משמותיהם ניתן ללמוד על מעשיהם, כפי שאומרים חז"ל: "ומשמותם אתה יודע שהם כנוי שמותם, 'בְּרַע' - ברעה, 'בְּרַשַׁע' - ברשעה, 'שְׁנֵאָב' - ישנה אביו, 'שִׁמְאֵבֶר' - שם אבר, 'בְּלַע' - בולע²⁹, ואכן חז"ל³⁰ מגדירים אותם עפ"י מעשיהם: "רבי יהושע בן קרחה היה דורש שמות³¹: 'בְּרַע' - שהיה בן רע, 'בְּרַשַׁע' - שהיה בן רשע, 'שְׁנֵאָב' - שהיה שואב ממון, 'שִׁמְאֵבֶר' - שהיה פורח³² ומביא ממון, 'וּמֶלֶךְ בְּלַע'³³ היא צוער - שנתבלעו דווריה³⁴".

הרקע למלחמה

הרקע למלחמה לא ברור, שכן בביאור נושא הפסוק "כָּל אֵלֶּה חִבְרֵי אֵל עֶמְקַי הַשְּׂדֵיִם הוּא יָם הַמֶּלַח"³⁵, בבואנו לבאר מי חבר, או במילים אחרות – "מי התחיל", נחלקו המפרשים ומצינו בכך שלוש דעות:

¹⁹ מדרש רבה (מב, ד).

²⁰ בעל עור שחום.

²¹ שרש השם נמרוד – מרד.

²² ה'מתנות כהונה' מבאר שר"ת של המילה 'אמרפל' - שהיתה 'אמירתו אפילה', אפילה – מלשון חשיכה.

²³ מדרש רבה (מב, ו).

²⁴ חז"ל המשילו אותו לבעל קורה שנכנס תחת עובי הקורה. הנמשל, לנושא משא כבד, שנכנס תחת העול ונושא את המשא.

²⁵ וכן תרגם אונקלוס: "וַיִּתְדַעַל מֶלֶךְ דְּעַמְמִי", בדומה לתרגום יונתן בן עוזיאל: "מֶלֶךְ דְּעַמְמִי".

²⁶ אבן עזרא ורד"ק.

²⁷ מקורו של רש"י, במדרש רבה (מב, ד) "וַיִּתְדַעַל מֶלֶךְ גוֹיִם, זוּ מַלְכוּת אֲדוֹם, שֶׁהִיא מִקְתָּבַת טִירוֹנְיָא מִקַּל אַמּוֹת הָעוֹלָם".

²⁸ בראשית יד, ב.

²⁹ מסכת כלה רבתי פרק ג'.

³⁰ מדרש רבה (מב, ה).

³¹ ה'מתנות כהונה' מבאר שרבי יהושע בן קרחה דרש את מהות השמות, משום שזו מטרת כתיבתם, שאם לא כן, מדוע נכתבו, די היה לכתוב 'מלך סדום, מלך עמורה' וכיו"ב.

³² 'שִׁמְאֵבֶר' – מורכב משתי מילים: שם אבר, אבר – מלשון כנף (כמו אבר יונה, "מי יָמֵן לִי אֶבֶר פִּיזוֹנָה אֶעֱפֹסָה", תהילים נה, ז), שפורח.

³³ רמב"ן מבאר שהתורה לא ציינה את שמו של מלך בלע, משום שלא התפרסם, בשל מלכותו שהיתה על עיר קטנה, שהיו בה מעט אנשים.

³⁴ בהפיכת סדום (בראשית יט, כד - כה)

³⁵ בראשית יד, ג.

- א. דעת ספורנו ורד"ק: **ארבעת המלכים**, שנלחמו בחמשת המלכים.
- ב. דעת הנצי"ב מוולוז'ין: **חמשת המלכים**, שהוזכרו בפסוק שלפני כן. התורה משמיעה את גבורתם, שחברו יחד ונלחמו בארבעת המלכים, שלא חברו יחד³⁶, אלא כל אחד נלחם בפני עצמו.
- ג. פרקי דרבי אליעזר: (פרק כז) "הנס³⁷ הששי, באו עליו כל המלכים להרגו ואמרו: **נתחיל ראשון בבן אחיו ואחר כך נתחיל לו** ובשביל לוט לקחו את כל רכוש סדום ועמורה, שנאמר: ויקחו את לוט ורכושו ובא מיכאל והגיד לאברהם, שנאמר: 'ויבא הפליט ויגד לאברם העברי'..." המלכים חברו **יחד** כדי להרוג את אברהם, והחליטו להתחיל עם לוט אחיינו, מתוך כוונה שלאחר מכן "יעסקו בו".

עפ"י שתי הדעות הראשונות, המלחמה לא החלה אז, אלא שנים רבות לפני כן. בתחילה עבדו חמשת המלכים את ארבעת המלכים, אולם בשלב מסוים החליטו למרוד בארבעת המלכים ובהמשך "העזיזו" לצאת למלחמה מולם, בסיוע עמים נוספים ששכנו באזורם, מתוך מחשבה ואמונה שינצחו אותם. התורה מדגישה שלמרות שהם היו במספר נמוך יותר של עמים³⁸, בכל זאת נצחו אותם, שהיו גיבורים³⁹. ניצחונם היה בהשגחת הקב"ה, כדי שבעתיד, כשילחם בהם אברהם, לניצחונו יהיה שם ועצמה גדולה יותר, וכדי לפרסם בעולם את צדקתו ובטחונו בהקב"ה, שלא חשש להילחם בארבעת המלכים, על אף שהיו גיבורים וניצחו את חמשת המלכים.

עפ"י הדעה השלישית, כל המלחמה נועדה כדי להתגרות בסדום, וכל זאת כדי "לגרור" את אברהם אבינו למלחמה זו.

המערכה הראשונה

הקרב נערך באיזור ים המלח, ובסופו נחלו ארבעת המלכים ניצחון מוחץ. מלכי סדום ועמורה נמלטו לתוך באר מלאה חימר, ושאר המלכים נמלטו לעבר ההרים. בתיאור המלחמה ותוצאותיה כותבת התורה "וְעַמְקֵי הַשְּׂדֵיִם בְּאֲרֹת בְּאֲרֹת חֲמֹר וַיִּנְסוּ מִלְּךְ סֹדֶם וְעַמְרָה וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה וְהַנְּשֹׂאָרִים הָרָה נָסוּ"⁴⁰. על מי נאמר שנפל לבורות ומי נס להר? נחלקו בכך חז"ל⁴¹: "רבי יהודה אומר: 'וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה' – אלו האוכלוסין, 'וְהַנְּשֹׂאָרִים הָרָה נָסוּ' – אלו המלכים, ורבי נחמיה אומר: 'וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה' – אלו המלכים, 'וְהַנְּשֹׂאָרִים הָרָה נָסוּ' – אלו האוכלוסין". לדעת רבי יהודה המלכים נסו בעוד הקהל נפלו לבארות, לעומתו, רבי נחמיה סובר שהמלכים נפלו לבארות, בעוד הקהל נס להר.

³⁶ בניגוד לחמשת המלכים.

³⁷ הניסיון.

³⁸ רק ארבעה מול חמשת המלכים הקבועים, בתוספת עמים נוספים (בכל מלחמה עמים אחרים, לא קבועים) שחברו אליהם כל פעם לסייע להם.

³⁹ כפי שמבאר רש"י.

⁴⁰ בראשית יד, י.

⁴¹ מדרש רבה מב, ז.

חז"ל⁴² אומרים שבארות אלו נחפרו כהכנה למלחמה. ארבעת המלכים התכוננו לאפשרות שתהיה מלחמה, ולצורך כך הכינו מכשולים – בארות, ומילאו אותם בעפר וחמר, כדי שאם ילחמו בהם חמשת המלכים, הם יפלו שם, כפי שאירע למלך סדום ולמלך עמורה. רד"ק מבאר שהם נפלו לבורות תוך כדי מנוסתם, בחוסר שימת לב מתוך בהלה שאחזה בהם לא נשמרו, אולם רבים מהמפרשים ובראשם חזקוני ואבן עזרא מבארים שהם נפלו או אף הפילו עצמם שם **מרצונם**, תוך כדי מנוסה, כשברחו מארבעת המלכים, כדי להתחבא מפני המלכים שרדפו אחריהם⁴³. **הרי לנו שהיערכות למלחמה חשובה מאד, כולל הכנת מכשולים ומלכודות שבהם יכול האויב ליפול.**

ארבעת המלכים נכנסו לסדום ולעמורה ובזזו את כל הרכוש. רש"ר הירש מבאר שמלחמה זו אפיינה סוג של מלחמות, שאין מטרתן להתיישב בארץ, או לכבוש פיסת קרקע, אלא רק לקחת את הרכוש ולשבות את התושבים בשבי.

התורה מציינת רק את נטילת האוכל במלחמה – "וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רֶכֶשׁ סְדֹם וְעַמֹּרָה וְאֶת כָּל אֲכָלָם וַיִּלְכוּ"⁴⁴ לדעת רבי זלמן סורוצקין, בביאורו 'אזנים לתורה', משום שמלחמת המלכים התקיימה בשנה שבה היה הרעב המפורסם בארץ כנען⁴⁵. במילים "וְאֶת כָּל אֲכָלָם", פירטה התורה את המניע המרכזי למלחמת המלכים, האוכל הרב שהיה בסדום, שהיתה "כְּגֹן ה' פְּאָרְץ מְצָרִים"⁴⁶, לעומת הבצורת ששררה בארץ כנען, וזאת מעבר לרכוש שלקחו.

כניסתם של ארבעת המלכים רק לסדום ועמורה, ולא את של שאר העמים מעוררת תהיה. אמנם רד"ק ביאר שהמלכים נלחמו בעמק השידים, בקרבת סדום ועמורה ועל כן לקחו רק את רכושם, ולא את רכוש שלושת העמים האחרים – אדמה, צבויים ובלע, שהיו רחוקים יותר. אולם עפ"י פרקי דרבי אליעזר⁴⁷, שהוזכר לעיל, בדעה השלישית שהיתה המניע למלחמה זו, הם נכנסו לסדום בגלל לוט, הם רצו לתפוס אותו, בהיותו אחיינו של אברהם. את לוט ורכושו לקחו, משום היותו 'בֶּן אַחֵי אַבְרָם'. עבר "עשיר" היה להם עם אברהם, שחלק עליהם בנושאי אמונה, כשפרסם בכל העולם שהם מאמינים באמונה כוזבת ועל כן הם שנאו אותו⁴⁸. כשמצאו את לוט בסדום, העדיפו לא להרוג אותו, אלא לקחת אותו בשבי עם רכושו, כדי להכעיס את אברהם. בנוסף, הם לקחו גם את כל רכוש סדום ועמורה.

רבי זלמן סורוצקין, בביאורו 'אזנים לתורה', מסביר שדמותו של לוט דמתה מאד לזו של אברהם⁴⁹ בלקחם את לוט, אחיינו של אברהם, היה זה עבורם כשלל יקר, כחלק מהרכוש שלקחו, משום שהתפארו בכל מקום ששבו את אברהם, נשיא האלוקים והיתה זו הרתעה חזקה שיפחדו מהם. רבי

⁴² מדרש אגדה סימן י'.

⁴³ וכן ביארו אברבנאל ומלבי"ם.

⁴⁴ בראשית יד, יא.

⁴⁵ עפ"י סדר עולם (פרק א) מלחמת המלכים התרחשה באותה השנה שבה יצא אברהם מחרן, שהיתה גם שנת הרעב וירד למצרים ובתום שלשה חדשים שבהם שהה בה חזר לארץ כנען וישב באלוני ממרא, בחברון.

⁴⁶ בראשית יג, י.

⁴⁷ פרק כז.

⁴⁸ מסיבה זו השליך נמרוד לכבשן האש, לאחר שחרץ את משפטו למוות, על ששיבר את הפסילים שלהם.

⁴⁹ עפ"י מדרש רבה (מא, ו) "וכי אחים היו? אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו". חז"ל מבארים במדרש שהיה ביניהם דימיון במראה הפנים.

חיים קנייבסקי מבאר בדרך דומה, אולם מדגיש שכשאנשיו של נמרוד ראו את לוט, הם סברו שזהו אברהם ולקחו אותו בשבי, מתוך מחשבה שלוקחים בשבי את אברהם אבינו בעצמו.

המערכה השניה, בהובלת אברהם אבינו

החדשות הגיעו חיש מהר לאוזנו של אברהם אבינו, דוד של לוט. מגיע אליו עוג – "הפְּלִיט"י⁵⁰ ומבשר לו על כך. חז"ל גילו לנו שעוג לא עשה את שליחותו "לשם שמים", "אמר רבי יוחנן: זה עוג, שפלט מדור המבול... ומתכוין שיהרג אברהם וישא את שרה"⁵¹. כששמע אברהם שאחינו נשבה, התרגש ליבו מאהבתו כקרוב משפחתו, על אף שזה לא מכבר לוט התרחק ממנו. המלבי"ם מבאר שהתעוררותו של אברהם היתה רק כששמע על שביו, הוא לא היה פועל כך אילו רק היו לוקחים את רכושו. באופן טבעי, כשאדם שומע שלקרוב משפחתו אירעה צרה, הוא מנסה לברר את כל הפרטים, טרם נחלץ להגנתו. גם אז מנסה לעשות מאמצים מרחוק, ללא קרבה למקום הסכנה, כדי שלא להיפגע. אבל אברהם, שהיה כליל השלמות לא נהג כן, אלא למרות שהתגורר באלוני ממרא, הרחק משדה המערכה, מיד כששמע על נפילת אחיינו בשבי, השתדל לחלץ מהפליט פרטים נוספים אודות מצבו של לוט, ועל אף שלא היו לו פרטים מלאים, מיד נחלץ לעזרתו, רתם את נעריו ויצא לכיוון המערכה.

על יחסו ללוט רומזת לנו התורה במילים "וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו"⁵². לוט לא היה אחיו של אברהם, אלא בנו של הרן, אחיו של אברהם. רבינו בחיי מבאר שהתורה משמיעה במילה 'אָחִיו', את גדלותו של אברהם, שהתעלם מהמריבה שהיתה ביניהם ובין רועיהם, והתייחס אל לוט באחוה ובידידות, כביכול הוא אחיו ממש.

מששמע זאת אברהם, מיד נחלץ לעזרתו, והחליט לרדוף אחרי המלכים כדי לשחרר את אחיינו השבוי. מה עשה? "וַיִּרַק אֶת חֲנִיכָיו וְלִידֵי בֵיתוֹ שְׂמֹנֶה עֶשְׂרִי וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדְּף עַד דָּן"⁵³, מבאר חזקוני שאימן אותם להילחם בכלי במלחמה⁵⁴. הנצי"ב מוולוז'ין מבאר שאברהם לימד אותם תורה, כהכנה רוחנית לקראת היציאה למלחמה.

מי היו 'חֲנִיכָיו וְלִידֵי בֵיתוֹ'? עפ"י רש"י, היה זה אליעזר⁵⁵ לבדו⁵⁶, שכן המילה 'חֲנִיכָיו' כתובה בלשון יחיד, כביכול כתוב – חניך (יחיד) שלו. המלבי"ם סבור שהיתה זו קבוצה של 318 איש⁵⁷ שכללה את תלמידיו, נערים שבאו אליו להתחנך בעבודת ה' וללמוד אצלו ואת 'לִידֵי בֵיתוֹ' – עבדיו שנולדו בביתו.

⁵⁰ בראשית יד, יג.

⁵¹ נדה סא ע"א.

⁵² בראשית יד, יג.

⁵³ בראשית יד, יד.

⁵⁴ וכן ביארו רבינו בחיי ואבן עזרא.

⁵⁵ שאותו חניך אברהם לקיום מצוות.

⁵⁶ גימטריה של השם 'אליעזר' = 318.

⁵⁷ כלי יקר סבור שגם רש"י מודה שהיו 318 איש, ולא רק אליעזר לבדו, כפי שביאר רש"י. כלי יקר מוכיח זאת גם מהפסוק בהמשך "וְסֵלַק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתּוֹ" (לקמן פסוק כד), אילו רק אליעזר הלך עם אברהם, למי מכוון הפסוק באמרו 'הָאֲנָשִׁים' (לשון רבים). נוסף לכך, כל אדם צריך לעשות השתדלות בדרך הטבע ככל שניתן, ולהאמין שמעבר לכך הקב"ה יסייע.

ביציאתו למלחמה, נטל אברהם אבינו סיכון גדול, בפרט שנלחם בארבעה מלכים גדולים עם צבא מיומן. למרות הסכנה הגדולה הכרוכה בצאתו למלחמה מסוכנת זו, לא נרתע אברהם מלצאת למערכה לחילוץ אחיינו מהשבי, על אף שזמן מה לפני כן הרחיק אותו ממנו על שהתנהג שלא כשורה, במילים "הפרד נא מעליי", ולמרות שלוט בחר להתיישב במקום החטא והזימה בין אנשי סדום, לאחר שאמר "אי אפשר לא באברהם ולא באלקיו". עפ"י הרמב"ם⁵⁸ אברהם מסר נפשו במלחמה משום שלוט גדל אצלו והתחנך לאמונה בהקב"ה, וכפי שכותב: "הודיענו איך חס לבבו על קרובו בעבור שגדל על אמונתו, ומסר נפשו לסכנת המלחמה כדי להצילו". רבי יוסף צבי מסלנט מסביר שאברהם עשה זאת רק כדי לעמוד בדיבורו ולשמור הבטחתו ללוט, שאמר לו "הַפָּרָד נָא מֵעָלַי אִם הַשָּׂמַאֵל וְאִימָנָה וְאִם הַיָּמִין וְאִם הַשְּׂמֵאלָה", וכפי שביאר זאת רש"י, שאברהם הבטיח לו: "בכל אשר תשב לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר, וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁפָּה אָחִיו...". אברהם לא רצה שייצא חילול שם שמים, שאומר ואינו עומד בדיבורו, ועל כן מסר נפשו לקיים מוצא פיו⁵⁹.

תחילתה של המערכה שניהל אברהם בדרך, שם עצר. לדעת חז"ל משום שצפה בעתיד, כפי שאומרים⁶⁰: "וַיִּרְדֹּף עַד דָּן", אמר רבי יוחנן: כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כח⁶¹, ראה בני בניו שעתידין לעבוד ע"ז⁶² בדרך. הפרשנים מזהים את דן כמקום בצפון ארץ כנען ומנמקים את עצירתו ברצון שלא רצה לצאת מתחום ארץ כנען⁶³ ועל כן לא המשיך מעבר לגבול, או משום שחשש לצאת ממנה, משום שהבטחת הקב"ה לשמרו היתה רק בגבולות הארץ ולא מחוצה לה⁶⁴.

אור החיים מדגיש שאברהם לא קרא להם לשלום, משום שידע שלקחו את לוט אחיינו, על אף (ויהיו שיטענו - בגלל) שידעו על הקשר המשפחתי ביניהם, והבין שאם לוקחים אותו בשבי, לא תהיה אפשרות לשחרר אותו בדרכי שלום ושיח, אלא רק בדרך לחימה. "וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לְלִלָה הוּא וְעֶבְדָיו וַיִּכְּסוּ וַיִּרְדְּפֵם עַד חוּבָה אֲשֶׁר מִשְׂמַאֵל לְדַמְשֶׁק"⁶⁵, אלא שנחלקו הדעות מי חילק ואת מה. בחז"ל⁶⁶ כתוב: "רבי בנימין בר יפת משם רבי יונתן: הלילה נחלק מאליו. ורבנן אמרי: יוצרו חלקו, אמר הקדוש ברוך הוא: אביהם⁶⁷ פעל עמי בחצי הלילה⁶⁸, אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה⁶⁹. ואימתי? במצרים, שנאמר: וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה וְהָיָה הַכֹּל בְּכוֹרֵי⁷⁰. אמר רבי תנחומא: אית דמפקין לישנא

⁵⁸ מורה הנבוכים חלק ג פרק ג.

⁵⁹ עפ"י זה יובן מדוע נחשבת מלחמת ארבעת המלכים, לאחד מעשרה ניסיונות, על אף שאינה דומה לשאר הניסיונות שנכפו על אברהם, כמו כבשן האש, לקחת שרה והעקידה, ובפרט שלמלחמה זו, נכנס אברהם מדעתו ורצונו. אמנם ניצל בנס, אולם הניסיון היה, לבחון האם ימסור נפשו ויכנס למלחמה, כדי לקיים הבטחתו ולעמוד בדיבורו, שלא יתחלל שם שמים על ידי זה, ויהיה סמוך ובטוח בה' שלא יעזבנו וינצח אותם ויוכל לשמור דיבורו, כפי שאומרים חז"ל במדרש רבה (פרשה מב) "אמר: אצא ואפול על קידוש שמו של הקב"ה".

⁶⁰ סנהדרין צו ע"א.

⁶¹ אברהם נחלש כשהגיע לדן, משום שראה ברוח הקודש שמבניו – ירבעם בן נבט עתידים להגיע ולעשות שם עבודה זרה.

⁶² "וַיִּנְעֵץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עָלְיָי נֶקֶב וַיֹּאמֶר אֶלְהֶם רַב לָכֵם מַעֲלֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֶלְהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִעֲלִיד מֵאַרְצָךְ מִצְרַיִם. וַיִּשָּׂם אֶת הָאֶקֶד בְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֶקֶד נָמַן בְּדָן". (מלכים א' יב, כח – כט).

⁶³ דעת מלבי"ם.

⁶⁴ הסבר הנצי"ב מוולוז'ין.

⁶⁵ בראשית יד, טו.

⁶⁶ מדרש רבה מג, ג.

⁶⁷ אברהם.

⁶⁸ ניהל את המלחמה בחצי הלילה.

⁶⁹ בליל ט"ו בניסן. לילה זה נחלק לשנים: בחצי הראשון נעשה לאברהם נס.

⁷⁰ שמות יב, כט.

אחרינא, אמר הקדוש ברוך הוא: אביהם יצא בחצי הלילה, אף אני אצא עם בניו בחצי הלילה, שנאמר: 'כֹּה אָמַר ה' כְּחֶצֶת הַלַּיְלָה אָנִי יוֹצֵא' ⁷¹, ואכן מצינו בחז"ל מקור נוסף לכך מובא במדרש אגדה (סימן טו) שהמלחמה התנהלה עד חצי הלילה ⁷², כלומר **החלוקה היתה של הלילה לשנים**. וכך מבארים חלק מהראשונים ⁷³ שאברהם חילק עליהם את הלילה, כלומר בחצי הלילה השיג את אויביו עם עבדיו, חניכיו. "וַיִּחְלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" - הלילה נחלק עליהם, בחצות התחולל המהפך, עד אז הלכו ארבעת המלכים בבטחה, ומחצי הלילה ואילך נסו על נפשם.

כאן נקט אברהם ב"תכסיס מלחמתי", יש מהראשונים ⁷⁴ שסבורים שאברהם חילק את מחנהו לשני חלקים, כדי שהאויבים שלהם לא יצליחו להימלט, גם לא מהצדדים. הרמב"ן סובר שאברהם נקט בתחבולה משמעותית, שרדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו ומשהחשיך וירד הלילה ולא ניתן היה לראות באיזו דרך לברוח, חילק אברהם את אנשיו לשנים, או שלשה ראשים **בלילה**. חלק אחד לקח איתו ויצא להילחם עד שרדף אחריהם והיכה אותם עד חובה משמאל לדמשק, כדי להתקיף אותם משני צדדים, להבהילם, כפי שעשה דוד כשנלחם בעמלק וכן עשה גדעון ⁷⁵. ביאור המילים 'וַיִּחְלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה' - חצה את מחנהו לשני חלקים: בצד אחד הוא ועבדיו, ילידי ביתו ובצד האחר חניכיו, תלמידיו. הנצי"ב מוולוז'ין גם מבאר בדרך זו, אך מוסיף שאברהם ניצל הזדמנות, שארבעת המלכים, כשהגיעו לדן עצרו מעט לנוח בשעות הלילה, מתוך הנחה שגם אברהם ינוח בלילה ולא ימשיך לרדוף אחריהם. אולם בניגוד לתכניותיהם, אברהם חילק את מחנהו לשנים – חלק אחד הוא וחלק אחר – עבדיו. משמעות הפסוק – 'וַיִּחְלַק עֲלֵיהֶם [אברהם] [ב]לַיְלָה [בחלק אחד היה] הוא [בחלק השני היו] וַעֲבָדָיו', ואז – 'וַיִּכְסוּ', היכה את המלכים. אברבנאל טוען שאברהם עשה זאת מתוך אילוץ, היו לו מעט אנשים ועל כן החליט "להתחכם" ובא למלחמה בתחבולה כפולה: א. בא עליהם בלילה, כדי שלא ירגישו שיש לו מעט אנשים. ב. חילק את אנשיו, באופן שיכו אותם משני צדדים או משלושה, כדי שיחשבו המלכים שיש לאברהם צבא גדול שבאים מכמה כיוונים, וכתוצאה מכך יפחדו.

בתורה כתוב שהוא נעזר ב-318 "חניכיו ילידי ביתו" ויחד הם רדפו אחרי ארבעת המלכים עד למקום בשם 'חובה' שהיה בסמיכות לדמשק. מעניין כי בתלמוד מובאת דעה שאליעזר עבד אברהם היה היחידי שהצטרף אליו במלחמה, והמספר 318 הוא מספר הגימטריא של שמו 'אליעזר'. בעורף נותרו חבריו הטובים של אברהם, אשכול וענר. אברהם הצליח במשימתו; הוא ניצח את המלכים, שיחרר את לוט ואת שאר השבויים, ולקח עמו את הרכוש שבזזו המלכים מסדום ועמורה.

⁷¹ שמות יא, ד.

⁷² בחצי השני נלחם הקב"ה עם המצרים, כשהרג את בכוריהם, לפני צאת בני ישראל ממצרים.

⁷³ רד"ק ורבינו בחיי.

⁷⁴ רלב"ג, ספורנו ורמב"ן ועימם המפרשים מלבי"ם ואברבנאל.

⁷⁵ "ויחזק את שלש מאות האיש שלשה ראשים" (שופטים ז, טז).

תוצאות המלחמה

בסיומה של המלחמה כתוב "וַיִּשָּׁב אֶת כָּל הַרְכָּשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וַרְכָּשׁוֹ הַשֵּׁיב וְגַם אֶת הַנְּשִׁים וְאֶת הַעָם"⁷⁶. עפ"י סדר החשיבות היתה התורה צריכה לכאורה להקדים את הנשים והעם לרכוש. אברבנאל מבאר שאברהם יצא למלחמה כדי להציל את לוט אחיינו ואת רכשו. התורה הזכירה תחילה את היעד העיקרי שהושג בזמן קצר יחסית ונותר להם זמן נוסף, ובו הציל גם את הנשים ואת העם. וכך מסביר גם רש"י הירש, שסדר הניצולים משקף את הדאגה שהיתה בליבו של אברהם: תחילה דאג ללוט, שבגינו יצא ללחימה, לאחר מכן לנשים, החלשות והמופקרות להתעללות ורק בסוף לגברים.

ה'משך חכמה' מבאר באופן שונה, התורה משמיעה את גודל הנס שהתרחש, שכן רבים פקפקו ביכולותיו של אברהם לנצח את ארבעת המלכים ולהציל את השבויים, ועל כן השבויים פחדו לפעול, מחשש שמא יבולע להם, שארבעת המלכים ינקמו בהם על כל ניסיון שייכשל. התורה משמיעה שאברהם הציל לבד את הרכוש, ללא סיוע מצד השבויים ולאחר מכן פדה את השבויים.

קבלת הפנים אחרי המלחמה

לאחר שהסתיימה המלחמה, יצא מלך סדום לקראת אברהם⁷⁷. נחלקו המפרשים האם רק מלך סדום יצא לבד לקראת אברהם. חזקוני מבאר שרק מלך סדום יצא לקראתו, משום שכל המלחמה התרחשה בגללו, הוא היה הגדול מכל המלכים. אלשיך חולק וסובר שמלך סדום לא היה היחיד שיצא לקראת אברהם⁷⁸, אולם התורה הזכירה רק אותו משום שרצתה להשוות בין יציאתו לקראת אברהם לבין זו של מלכי צדק מלך שלם. מלך סדום לא יצא לקראת אברהם לקבל פניו כשהגיע למלחמה, אלא רק בסיום המלחמה⁷⁹, וגם בסיומה עשה זאת ביעמק שְׁוֹה הוא עמק הַמְּלֶךְ⁸⁰, כשכל האומות התכנסו והמליכו את אברהם למלך עליהם. כשראה מלך סדום שכל האומות מקבלים את פניו של אברהם ומרוממים אותו, נוסף גם הוא כתוספת עליהם, ובא להודות לו, וגם זאת עשה בידיים ריקניות.

כאשר אברהם שב עטור ניצחון לארצו, כוהן האלוקים מלכיצדק הוציא לקראתו לחם ויין, כפי שנהגו לעשות למנצחים במלחמה, וכך אנו קוראים "וּמְלֶכֶי צֶדֶק מְלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לָחֶם וַיִּיַן וְהוּא לָהֶן לֶאֱלֹ

⁷⁶ בראשית יד, טז.

⁷⁷ "וַיִּצֵא מֶלֶךְ סֹדֹם לִקְרֹאתוֹ אַחֲרָי שׁוּבוּ מֵהַכּוֹת אֶת כְּדָרְלֶעֶמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֵל עִמָּק שְׁוֹה הוּא עִמָּק הַמְּלֶךְ" (בראשית יד, יז).

⁷⁸ שהרי חז"ל דרשו ש**המליכו** אותו למלך עליהם (מדרש רבה מג, ה).

⁷⁹ באזנים לתורה' מבאר שמלך סדום לא האמין שאברהם ינצח את המלכים ועל כן חשש בתחילה לחבור אליו. "אַחֲרָי שׁוּבוּ מֵהַכּוֹת אֶת כְּדָרְלֶעֶמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ", משראה שחזר אברהם מהמערכה, לאחר שניצח אותם, יצא מלך סדום לקראת אברהם.

⁸⁰ כדברי חז"ל (מדרש אגדה סימן יז) "ששם הושוו כל האומות ועשו לאברהם מלך עליהם".

עֲלִיּוֹן⁸¹. מלכי צדק היה שם, בנו של נח⁸², שהיה בירושלם⁸³ "כִּהְיֶה לְאֵל עֲלִיּוֹן"⁸⁴, עפ"י חז"ל⁸⁵ הוא היה כהן ממש⁸⁶, ועל כן אברהם נתן לו מעשר, כפי שכתוב "וַיִּתֵּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מְכֻלֵּי"⁸⁷.

מלכי צדק "הוֹצִיא לָחֶם וְיֵינִי", משום שכך נוהגים ליגעי מלחמה, להוציא לחם ויין לשבים מהמלחמה, שהיו עייפים, רעבים וצמאים וכן להורות לו שהיה עימו בשלום ולא היה בליבו שנאה כלל, ואדרבא הוא ביקש את אהבתו. לחם ויין מהווים סמל לשאילת שלום, כמו שכתוב על עמון ומואב שנאסרו עם ישראל להתחתן עימם, משום 'עַל דָּבָר אֲשֶׁר לֹא קִדְמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם וּבַיַּיִן בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם'⁸⁸.

מלכי צדק, בנו של נח, שראה בימיו עולם בנוי ועולם חרב שנבנה שוב, ורצה לסייע בחיזוק האמונה⁸⁹, לאחר שאברהם נלחם עם המלכים החזקים והציל את לוט, בירך⁹⁰ את אברהם שלא יפול ביד אויביו ויגבר כוחו, שהן ברכות גשמיות, לאחר מכן עבר לחלק הרוחני ובירך אותו שיעבוד את הקב"ה ובאמצעותו יהיה הקב"ה א-ל קונה שמים וארץ⁹¹. מלכי צדק בירך את אברהם על שהתנדב ללכת ולהושיע את קרוב משפחתו⁹².

בסיומה של הברכה, נתן לו מעשר, כפי שכתוב "וַיִּתֵּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מְכֻלֵּי"⁹³, כשכר על טרחתו⁹⁴, ויש שמבארים⁹⁵ שלא מלכי צדק נתן מעשר לאברהם, אברהם נתן מעשר למלכי צדק, משום שמלכי צדק היה כהן.

כל העת, עמד בצד מלך סדום (שהגיע אל אברהם בסיום המלחמה בידיים "ריקות") והתבונן בנעשה, משראה שמלכי צדק הוציא לקראתו לחם ויין, ונתן לאברהם⁹⁶ מעשר בנדיבות לב, הבין שאברהם זכה בשלל וגמלה בליבו החלטה שגם הוא יבקש צדקה – את הנפשות⁹⁷, האנשים שנשבו. משסיים מלכי צדק, פנה מלך סדום אל אברהם ואמר "יִתֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהַרְכֵּשׁ קַח לָךְ"⁹⁸.

⁸¹ בראשית יד, יח.

⁸² מדרש אגדה סימן יח.

⁸³ הרמב"ן מבאר שמלכי צדק הלך מארצו לירושלים, כדי לעבוד שם את הקב"ה והתמנה להיות לכהן לא-ל עליון.

⁸⁴ עפ"י אור החיים, התורה משמיעה שרק הוא כהן, אבל זרעו אינו כהן, משום שניתנה הכהונה לאברהם, (שהרי המילה 'והוא' לכאורה מיותרת, ניתן היה לכתוב 'ומלכי צדק מלך שלם כהן לאל עליון הוציא לקום ויין', ללא המילה 'והוא'. המילה 'והוא' באה להשמיענו שרק הוא כהן, אבל צאצאיו אינם כהנים).

⁸⁵ נדרים לב ע"ב.

⁸⁶ תרגום אונקלוס: 'והוא משמש קדם אל עלאה'.

⁸⁷ לקמן פסוק כ'.

⁸⁸ דברים כג, ה.

⁸⁹ רלב"ג.

⁹⁰ "וַיִּבְרַכְהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבִרָם לְאֵל עֲלִיּוֹן קָנָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ" (בראשית יד, יט).

⁹¹ אור החיים.

⁹² חזקוני.

⁹³ בראשית יד, כ.

⁹⁴ עפ"י הסבר רד"ק.

⁹⁵ רש"י, אבן עזרא,

⁹⁶ אברבנאל מבאר שלשית הסוברים שאברהם נתן למלכי צדק מעשר מכל, מלך סדום הניח שכנראה אברהם ישאיר לעצמו את מה שנצרך לו, כגון רכוש, אולם את הנפשות, שאיתן אין לאברהם מה לעשות הסיק שאינו צריך ועל כן ביקש ממנו את הנפשות, כדי שישבם לבתיהם.

⁹⁷ רמב"ן.

⁹⁸ בראשית יד, כא.

הוא אסיר תודה לאברהם, ומציע לו לקחת את כל הרכוש ובמקביל לשחרר את השבויים עבורו. אך אברהם בתגובה מרים ידו⁹⁹ ונשבע¹⁰⁰ שלעצמו לא יקח "מחוט נְעַד שְׁרוּף נְעַל"¹⁰¹. אברהם הרים ידו אל ה', לאות הקדש וחרם, שיהיו אסורים עליו, הוא אסר על עצמו את הנכסים והשלל שהציע לו מלך סדום כשכר, כדי שלא יחשוב שאברהם נתן (או קיבל) מעשר, מתוך רצון לזכות ברכוש נוסף¹⁰². בהרמת ידו כלפי מעלה, הראה אברהם כלפי הקב"ה שהוא הנדיב האמיתי וממנו ראוי לקבל. אברהם הוסיף והראה כלפי הקב"ה שהוא בעל החסד ואם ירצה לתת לו מתנות, רק ממנו יקח ולא ממלך בשר ודם¹⁰³. אברהם נתן למלך סדום את כל הרכוש, משום שרצה לשמש דוגמא אישית, שלא יחשבו שיצא למלחמה רק כדי לקבל את הרכוש שנפל בשבי¹⁰⁴, מעבר לסירובו להנות מממון של רשע¹⁰⁵.

הדבר היחיד שהסכים אברהם לקחת, רק נתח שיחולק שווה בשווה בין הלוחמים ובין אלו שנותרו לשמור בעורף, באמרו "בְּלַעֲדֵי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֶלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עִנְרָ אֲשַׁכַּל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם"¹⁰⁶. עפ"י חזקוני, הסכים לקבל את מה שאכלו הלוחמים שלו, אברהם אכל רק משל מלכי צדק.

סיכום וסיים

דרכה של התורה לקצר. את הלכות שחיטה אנו לומדים¹⁰⁷ ממילה אחת – "וְזָבַחַת מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנָךְ" (דברים יב, כא), וכן את הלכות שבת בעיקר מהפסוק "שָׁבוּ אִישׁ תְּחִתּוֹ אֶל יְצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שמות טז, כט). לעומת זאת במלחמת המלכים מאריכה התורה בתיאור, (לכאורה מיותר של) אכזריותם של ארבעת המלכים, וכל זאת כדי שנשכיל ללמוד על האופן שבו ניהל אברהם את המלחמה. כבר בטרם היציאה למלחמה, מצינו שאברהם חינך והדריך את חניכיו במניעים להילחם, ואף לסכן חיים ולמסור את הנפש במידת הצורך, תוך סייגים רבים. אברהם הראה לנו במלחמה זו שיש להימנע מהריגת אויבים לשוא, בודאי מי שאינו מעורב באופן ישיר, שכן אין מטרה בלהרוג, ועל כן ייצר אברהם שיטות לחימה שהמעייטו בהרג והביאו להכרעה מהירה ולניצחון במלחמה.

⁹⁹ מדרש אגדה (סימן כב): "הֲרַמְתִּי יָדִי, אותה שעה קידש אברהם שמו של הקב"ה, שלא יחשוב מלך סדום שעל ידי ממון עשה אברהם מלחמה עם ד' מלכים, ולא עשה מלחמה, אלא להציל את לוט ואת רכושו, לפי שהיה בן אחיר".

¹⁰⁰ רש"י, עפ"י פסיקתא זוטרתא, לקח טוב סימן כב.

¹⁰¹ בראשית יד, כג.

¹⁰² רמב"ן.

¹⁰³ אברבנאל.

¹⁰⁴ ר"ן.

¹⁰⁵ צרור המור.

¹⁰⁶ בראשית יד, כד.

¹⁰⁷ עיין חולין כז ע"א.

נספח א' – סיכום לימודים ממלחמת אברהם והמלכים

שיטות לחימה

- **הכנת מכשולים בשדה המערכה.** "וְעַמְקֵי הַשְּׂדֵיִם בְּאֶרֶץ בְּאֶרֶץ חָמָר וַיִּנְסוּ מֶלֶךְ סָדָם וְעַמְרָה וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה וַהֲנִשְׁאָרִים הָרָה נָסוּ"¹⁰⁸. חז"ל¹⁰⁹ אומרים שבארות אלו נחפרו כהכנה למלחמה. ארבעת המלכים התכוננו לאפשרות שתהיה מלחמה, ולצורך כך הכינו מכשולים – בארות, ומילאו אותם בעפר וחמר, כדי שאויביהם יפלו בהם, כפי שאירע למלך סדום ולמלך עמורה.
- **טרם היציאה למערכה, קיום אימון קצר לקראת הלחימה,** כפי שכתוב "וַיִּרְקֶה אֶת חֲנִיכָיו וַיְלִידֵי בֵיתוֹ שְׂמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דָּן"¹¹⁰.
- **הכנה נוספת לפני היציאה למלחמה - לימוד תורה,** כהכנה רוחנית לקראת היציאה למלחמה.
- **אברהם לא קרא להם לשלום,** משום שידע שלקחו את לוט אחיינו¹¹¹, על אף (ויהיו שיטענו - בגלל) שידעו על הקשר המשפחתי ביניהם, והבין שאם לוקחים אותו בשבי, לא תהיה אפשרות לשחרר אותו בדרכי שלום ושיח, אלא רק בדרך לחימה.
- **חלוקת הלחימה בלילה לשני חלקים.** אברהם חילק עליהם את הלילה, בחצי הלילה השיג את אויביו עם עבדיו, חניכיו. "וַיִּחַלֶּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" - הלילה נחלק עליהם, בחצות התחולל המהפך, עד אז הלכו ארבעת המלכים בבטחה, ומחצי הלילה ואילך נסו על נפשם.
- **חלוקת המחנה לשני חלקים.** אברהם נקט ב"תכסיס מלחמתי" וחילק את מחנהו לשני חלקים, כדי שהאויבים שלהם לא יצליחו להימלט, גם לא מהצדדים¹¹².
- **תקיפה משני כיוונים.** לדעת רמב"ן, הוא נקט בתחבולה משמעותית, שרדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו ומשהחשיך וירד הלילה ולא ניתן היה לראות באיזו דרך לברוח, חילק אברהם את אנשיו לשנים, חלק אחד לקח איתו ויצא להילחם עד שרדף אחריהם והיכה אותם עד חובה משמאל לדמשק.

הנהגותיו של אברהם אבינו

- **רצון להציל.** כששמע אברהם שאחיינו נשבה, התעורר אברהם להצילו. לא היה עושה זאת אילו רק היו לוקחים את רכושו.
- **התרחקות לוט מאברהם.** על אף שזה לא מכבר לוט התרחק ממנו.

¹⁰⁸ בראשית יד, י.

¹⁰⁹ מדרש אגדה סימן י'.

¹¹⁰ בראשית יד, יד.

¹¹¹ הסבר אור החיים.

¹¹² רלב"ג, ספורנו ורמב"ן ועימם המפרשים מלבי"ם ואברבנאל.

- **באופן מיידי**. כששומעים על צרה, מנסים לברר פרטים. אברהם, כליל השלמות, למרות שהתגורר באלוני ממרא, הרחק משדה המערכה, מיד כששמע על נפילת אחיינו בשבי, מיד נחלץ לעזרתו, רתם את נעריו ויצא למערכה.
- **יחס חיובי ללוט**. המילה 'אָחיו', את גדלותו של אברהם, שהתעלם מהמריבה שהיתה ביניהם ובין רועיהם, והתייחס אל לוט באחווה ובידידות, כביכול הוא אחיו ממש.
- **סיכון עצמי**. יציאה למלחמה, תוך נטילת סיכון גדול, בפרט מול ארבעה מלכים גדולים עם צבא מיומן. למרות הסכנה הגדולה הכרוכה בצאתו למלחמה מסוכנת זו, לא נרתע אברהם מלצאת למערכה לחילוץ אחיינו מהשבי, על אף שזמן מה לפני כן הרחיק אותו ממנו על שהתנהג שלא כשורה, במילים "הפרד נא מעליי", ולמרות שלוט בחר להתיישב במקום החטא והזימה בין אנשי סדום, לאחר שאמר "אי אפשרי לא באברהם ולא באלקיו".
- **עמידה בדיבור**. לאברהם היה חשוב לעמוד בדיבורו ולשמור הבטחתו ללוט, שאמר לו "הַפָּרֶד נָא מֵעָלַי אִם הַשְּׂמָאֵל וְאִימָנָה וְאִם הַיָּמִין וְאִשְׁמָאֵלָה", ועל כן יצא להילחם, תוך סיכון עצמי גבוה.
- **רגישות לפרט**. בסיומה של המלחמה כתוב "וַיָּשֶׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הַשֵּׁב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם"¹¹³. עפ"י סדר החשיבות היתה התורה צריכה לכאורה להקדים את הנשים והעם לרכוש, אולם סדר הניצולים משקף את הדאגה שהיתה בליבו של אברהם: תחילה דאג ללוט, שבגיננו יצא לחימה, לאחר מכן לנשים, החלשות והמופקרות להתעללות ורק בסוף לגברים.
- **תרומה וצדקה**. אברהם נתן למלכי צדק, מלך שלם, בהיותו כהן, **מעשר**, כפי שכתוב "וַיִּתֶּן לוֹ מֵעֶשֶׂר מְכֹל".
- **סירובו לקבל מתנות**. בתגובה להצעת מלך סדום, מרים אברהם את ידו ונשבע שלא יקח "מִחוּט וְעַד שָׂרוֹף נְעֹל", הוא אסר על עצמו את הנכסים והשלל שהציע לו מלך סדום כשכר, כדי שלא יחשוב שאברהם קיבל מעשר, מתוך רצון לזכות ברכוש נוסף.
- **קידוש ה'.** בהרמת היד כלפי מעלה, הראה אברהם גם שהקב"ה הוא הנדיב האמיתי וממנו ראוי לקבל. אברהם הוסיף והראה כלפי הקב"ה שהוא בעל החסד ואם ירצה לתת לו מתנות, רק ממנו יקח ולא ממלך בשר ודם.
- **דוגמא אישית**. אברהם נתן למלך סדום את כל הרכוש, משום שרצה לשמש דוגמא אישית, שלא יחשבו שיצא למלחמה רק כדי לקבל את הרכוש שנפל בשבי, מעבר לסירובו להנות מממון של רשע.